

ли критички интелектуалци у Србији и Словенији. Улф Брунбауер истражује транснационалну, европску транзицију у урбаним друштвима и родним односима. Џон Р. Лемпи прати успон узимања западних кредита у региону од 70-их до криза чији је узрочник било отварање питања сервисирања или отплате 80-их година. Нespoјивост ривалстава националних наратива је расла од 1981. заједно са дужничком кризом и економском имплозијом, што је према Лемпију осудило опстанак југословенске федерације. Ниједан од политичких одговора на економске кризе у другим социјалистичким режимима такође није спречио њихове имплозије касних 80-их.

Приручник се завршава епилогом од два поглавља, у једном се Мари-Жанин Чалић бави драматичним током оружаних сукоба од 1991. до 1999, а у другом Клаус Бухенау обећањима европских интеграција након „изгубљене деценије“ 90-их и посткомунистичких режима.

Овај темељни приручник тежи да приближи читаоцу један календарског тема везаних за Балкан, на начин који је неоптерећен устаљеним стереотипима и који доноси уједно и нова сазнања. Хронолошки оквири који су одабрани, тематска подела и детаљни уводи уредника, затим поглавља чији су аутори изузетни стручњаци у својим областима, сведоче о добро промишљеном приступу оваквој теми. Стиче се утисак да, упркос великом броју поглавља и широком спектру различитих тема које покривају, постоји одређен несклад између делова у погледу опширности. Ипак, главни значај овог приручника лежи у приказу и истраживању дубљег скупа европских веза, демитологизацији замрзнуте пејоративне слике Балкана уместо учвршћивања постојећих стереотипа и у разумевању и истраживању промена кроз које је регион пролазио од периода ране модерне до 90-их година 20. века кроз огроман распон важних тема, како за историчаре тако и за ширу читалачку јавност.

Анђелија МИЛАДИНОВИЋ РАДОЊИЋ

Patrick Karlsen. *Vittorio Vidali. Vita di uno stalinista (1916–56)*.
Bologna: il Mulino, 2019, 320.

Патрик Карлсен је италијански историчар који је своју досадашњу каријеру посветио изучавању историје Трста и Јулијске крајине у двадесетом веку, а пре свега историје комунистичког покрета у тој регији. Најважнији Карлсенов пређашњи рад је његова студија о политици Комунистичке партије Италије (КПИ) према тршћанском питању у периоду од 1941. до

1955. године.¹ Пишући ову монографију Карлсен се исцрпно бавио једном од најважнијих личности тршћанског комунизма, Виториом Видалијем. Ова необична и важна личност, о којој се у јавности много говорило али мало историографски и поуздано знало, водила је Карлсена у даље истраживање, чији је плод биографија Видалија, објављена 2019. у издању престижног италијанског издавача *ил Мулино* из Болоње. Карлсеново дело фокусира се на четири најважније деценије (1916–1956) живота тршћанског револуционара, који је рођен 1900. у Муђи (сло. и хрв. Milje), истарском месту у близини Трста, а умро 1983. у Трсту.

Политичка активност Виторија Видалија надилазила је локални контекст. У питању је познати светски револуционар и стаљиниста, чија се активност током четири деценије које су у фокусу ове биографије протирала на чак три континента. Након политичких почетака у Трсту, од 1916. до 1923, Видали је своју револуционарну каријеру градио у САД-у (1923–1927), Мексику (1927–1930. и 1939–1947), Совјетском Савезу (1927. и 1930–1935), Шпанији у доба грађанског рата (1935–1939), да би је окончао у завичајном Трсту, од 1947. године. Посебно током Шпанског грађанског рата, његова политичка активност изазивала је бурне реакције у јавности. Наиме, како аутор показује и анализира, од средине тридесетих година о Видалију се паралелно стварао и снажан мит и контрамит. За антикомунисте, али и леве антистаљинисте, он је био немилосрдни убица НКВД-а. За стаљинисте, као и многе друге левичаре, Видали је био легендарни командант Карлос, херој одбране Мадрида у опсади. Карлсенов успешно обављени задатак био је да се приближи истини о Видалију и сруши обе идеологизоване представе о њему.

Осим што се успешно изборио са комплексним историјским наслеђем које је окруживало ову мистериозну фигуру, Карлсен је учинио импозантан истраживачки подухват. Наиме, како се Видалијев живот одвијао у различитим политичко-историјским контекстима, Карлсен је истраживао у више светских архива и консултовао грађу и литературу на неколико језика. У том смислу, једина евентуална замерка која би се аутору могла упутити јесте некоришћење грађе и литературе на српском и хрватском језику, које је очито узроковано лингвистичком баријером. Ипак, таква замерка бледи пред ауторовим импозантним истраживањем у архивима у Италији, Русији, Шпанији, Словенији, САД-у и Мексику, као и његовим коришћењем разноврсне литературе на италијанском, енглеском, словеначком, шпанском, француском и немачком језику. Стога на моменте ова биографија прераста личност којом се бави, постајући историја постимперијалног Трста, комунистичког покрета у САД-у и Мексику, Коминтерне, стаљинизма и троцкизма, италијанског комунизма, Шпанског грађанског рата и, на крају, тршћанске кризе. Уз то, вреди посебно истаћи да Карлсен уравнотежено

1 P. Karlsen, *Frontiera rossa. Il PCI, il confine orientale e il contesto internazionale 1941–1955* [Црвена граница. КПИ, источна граница и међународни контекст 1941–1955], (Gorizia: Libreria Editrice Goriziana (LEG), 2010).

приказује како шири политички контекст тако и оно што је у основном фокусу књиге – лични пут и прошлост овог професионалног револуционара.

Можда и најуспелији пример таквог аналитичког поступка јесте прво поглавље (стр. 1–38), у коме су представљене године формирања Видалијеве личности у Трсту, од 1916. до 1923. У овом поглављу, Карлсен не само да приказује лични пут главног јунака, типичну причу многих будућих стаљиниста (социјалистичких омладинаца сукобљених са реформизмом својих партија и привучених радикализмом руских комуниста) већ и додаје још један ниво анализе, истичући снажан утицај локалног контекста на Виторија Видалија. Аутор детаљно објашњава комплексну ситуацију у Трсту након завршетка рата, града у коме политички и друштвени вакуум који је оставила Хабзбуршка монархија либерални италијански поредак није успевао да испуни, сâм бивајући у дубокој кризи. Трст је у италијанском контексту био посебно нестабилан град, у коме су и фашизам и комунизам били снажнији него у осталим регијама Италије, и насилни сукоби поборника двеју идеологија дубоко су утицали на Видалија, једну од најзапаженијих фигура на комунистичкој страни.

Друго поглавље (39–84) посвећено је Видалијевим годинама у САД-у, где је прошао кроз искуство бољшевизације америчке комунистичке партије, које га је пресудно приближило Совјетском Савезу и његовим институцијама, идеалима и дисциплини. Зато након протеривања из САД-а, 1927. године одлази у Москву, са чиме почиње треће поглавље (85–162). Ово поглавље бави се периодом до 1935, током којег је Видали живео у Москви и Мексику, у потпуности довршавајући процес свог интелектуалног и политичког развоја. Наиме, то су биле године у којима је постао стаљиниста и агент Коминтерне, дисциплинујући своју активност и идеолошке погледе под великим утицајем Елене Стасове, најважније особе у његовом животу. Једина мана овог поглавља је извесна структурална неуједначеност, услед недостатка совјетских извора, те након четрдесетак страница о три године које је Видали провео у Мексику, читалац добија само двадесетак страница о његових шест година у Москви.

Четврто поглавље (163–230) посвећено је активности тршћанског комунисте од 1936. до 1947. Током ових једанаест година боравио је у Шпанији и Мексику, по наговору и уз помоћ Стасове избегавајући да дође у Москву, где је 1934. постао предмет истраге НКВД-а. Године Шпанског грађанског рата Видалију су донеле славу – у Шпанији познат под псеудонимом Карлос Контрерас – постао је чувени командант Карлос. У овом поглављу аутор се фокусира на деконструисање мита и контрамита о Видалију, услед чињенице да су обе перцепције настале у време рата у Шпанији и пресудно се развиле током његовог боравка у Мексику. Како Карлсен доказује, Видалијева активност у рату јесте била значајна, али веома различита од обе идеологизоване перцепције присутне у јавности. За разлику од мишљења симпатизера, који су га некритички хвалили, Видали заиста јесте био бескрупулозни пропагатор, па чак и извршитељ злочина против замишљеног „унутрашњег непријатеља“, тј. дезертера и „пете колоне“. Са друге стране, за разлику од тврдњи критичара, није био главни убица троцкиста и НКВД-ов

организатор ових егзекуција, већ само јавно најистакнутије лице политичке борбе са некомунистичком левицом, док су кључне егзекуције организовали и спроводили други – агенти НКВД-а, нешто што Видали никада није био. Анализирајући и у јавности до данас присутне оптужбе да је био организатор убиства Лава Троцког, засноване на тврдњама самог Троцког након првог покушаја атентата на њега, Карлсен доказује да се и у овом случају ради о неразумевању разлике између Видалијевог јавног деловања, као најистакнутијег пропагатора борбе против троцкизма, и његове маргиналности у оперативном делу егзекуција. Уз то, аутор подвлачи и како је у време убиства Троцког, па све до повратка у Трст, Видали био изолован од Совјетског Савеза и Комунистичке партије Мексика, услед унутрашњих сукоба у КПМ, те је стога био искључиво импотентни посматрач догађаја коме не би могао бити поверен тако значајан задатак.

Важно је напоменути да Карлсен истиче и како је у познијем ширењу овог чињенично нетачног контрамита о Видалију значајну улогу имала и КПЈ. Наиме, једна од најважнијих публикација на којој се контрамит заснивао био је мемоарски спис Хесуса Хернандеза, комунистичког министра у једној од републиканских влада. Хернандез је из Комунистичке партије Шпаније избачен крајем четрдесетих година, а уточиште је пронашао у Југославији, где је и његов мемоарски запис настао почетком педесетих.² У том спису Видали се означава као главни кривац за егзекуцију троцкиста током рата, што Карлсен, као и сличне тврдње других аутора, успешно оповргава. Али, уз то, Карлсен указује и на политички интерес који је извитоперио Хернандезов поглед на тршћанског револуционара. Наиме, Видали је у време настанка Хернандезовог списка био у изузетно оштром сукобу са КПЈ, те је политички интерес Брозовог режима за оптуживање Видалија и више него јасан.

Последње поглавље (231–280) бави се повратком у Трст, тј. Видалијевом активношћу у том граду од 1947. до 1956. године. У питању је поглавље од највећег значаја за историју Југославије, јер је активност лидера тршћанских и регионалних (Зона А Слободне територије Трста) комуниста у том периоду била снажног антијугословенског усмерења. У овом поглављу Карлсен се наслања на резултате своје раније монографије, уз посебан фокус на самом Видалију. Истиче како се и пре доласка у Италију јасно назирала његова иритираност словеначким национализмом и идеолошким радикализмом југословенских комуниста, који су маркантно обележили експанзионистичку политику КПЈ и КП Словеније у Трсту. Стога је, као и лидер КПИ Тољати, Видали пропагирао умеренију политику, чији је циљ био очување ратног савезништва са западним силама. На локалном нивоу, таква политика водила је јачој сарадњи са италијанским антифашистичким партијама и покретима. Карлсен убедљиво показује како је борба против Југославије била централна оса Видалијеве активности у периоду од Резолуције Информбироа до Хруш-

2 *Yo fui un ministro de Stalin*, (México: Editorial América, 1953). Карлсен користи друго издање ове књиге, објављено две деценије касније у Шпанији: *Yo fui un ministro de Stalin (1953)*, (Madrid: G. del Toro, 1974).

човљевог отварања ка Београду. Та борба против „титоизма“ била је лична опсесија и идеолошка рехабилитација након година изолације у Мексику. Током 1948. Видали је наново постао совјетски човек од поверења и успео да обнови блиске контакте и сарадњу са совјетским безбедносним службама. У име тих служби, он је у Трсту водио центар „Т1“, који је услед специфичног положаја овог града имао важну обавештајну, контраобавештајну и пропагандну улогу у совјетском сукобу са Југославијом, али и са НАТО. Помирење Хрушчова са Југославијом било је лична и политичка катастрофа за Видалија. Његов отпор овом процесу ишао је толико далеко да је јавно, кршећи све партијске прописе и дисциплину, изражавао своје оштро противљење зближавању Москве и Београда. Лидер тршћанских комуниста је убрзо био приморан да прихвати нови курс совјетске спољне (и унутрашње) политике, који је слабио снагу и позицију како њега лично тако и његове Комунистичке партије Слободне територије Трста. Карлсен ово поглавље закључује констатацијом како је нови сукоб Југославије и СССР-а, од 1957. године, донео извесну рехабилитацију Видалију и КПСТТ-у, мада ни он ни тршћански комунисти никада нису повратили свој претходни утицај.

Ауторова одлука да са 1956. годином заврши ову политичку биографију Видалија и његову активност од 1957. до 1983. сумарно представи на неколико страна Епилога (281–289) једини је значајан недостатак ове књиге. Карлсен такав избор правда оценом о маргиналности Видалијевих активности након 1956. Иако његов утицај у том периоду несумњиво бледи, не можемо се сложити са ауторовом оценом да он постаје маргиналан. Између осталог, на значај Видалијеве улоге у том периоду упућују и југословенски извори из шездесетих и седамдесетих година. И поред овог недостатка, вредност ове биографије лежи у томе што је њоме личност Виторија Видалија коначно постала историографски расветљена, након деценија у којима је привлачила велику пажњу опште и стручне јавности а остајала у категоријама мита и контрамита. У питању је књига која завређује велику пажњу стручне и шире јавности и има посебан значај за историју југословенског социјализма, али и за многе друге теме повезане са историјом међународног комунистичког покрета.

Богдан ЖИВКОВИЋ

Vukašin Maksić.
Ideologija Ljotičevog Zbora i njeni savremeni pojavni oblici.
Beograd: Kreativna radionica Balkan, 2019, 199.

Светска економска криза 2008. године означила је повратак екстремне деснице у „мејнстрим“ политику многих земаља. Иако по суштини несумњиво постмодерне, странке савремене екстремне деснице често